

UČITELJSKI TOVARIŠ.

List za šolo in dom.

Izhaja v 1. in 15. dan vsacega meseca, in stane vse leto 3 gold., pol leta 1 gold. 50 kr. Spise in dopise vzprejema uredništvo. — Naročnina in oznanila pošiljajo se založništvu v Milic-evo tiskarno v Ljubljani.

Štev. 23.

V Ljubljani, 1. decembra 1884. 1.

XXIV. leto.

Neprilike kranjskih učiteljev.

Odkar je zadnja deželna šolska postava ali novela z 9. marcija 1879. l. zagledala beli dan, odkar so se na tej podlogi ustanovile ljudskim učiteljem plače, ni še preteklo nobeno leto, da se ne bi v deželnem zboru reševale prošnje učiteljev zaradi pomanjkljivosti omenjene postave; isto takó brale so se že v vseh slovenskih časopisih bolj ali manj tužne izjave o tej postavi. Posebno v zadnjem času se je mnogo pisalo o tem predmetu. Tudi jaz tù nekaj o tem omenjam. — Najprvo o gmotnem stanju učiteljstva.

Kadar se nastopnemu učitelju posreči, da po zrelostnem izpitu dobí začasno učiteljsko službo, treba mu je pred vsem, da si nakupi obleke, perila in največkrat tudi hišne oprave. Izdatki za take in enake potrebe so primeroma učiteljevi plači takó visoki, da jih je treba najmanj dve leti poravnovati. Za tem pride čas, da je treba iti k izpitu učiteljske sposobnosti. Učitelj si mora kupiti več novih knjig za pripravljanje k tej preizkušnji. Mogoče je, da se tù i tam primeri, da je to učiteljevo pripravljanje površno; komur so pa razmere nastopnih učiteljev na deželi znane, koliko truda, sitnosti ima z mladino v prvih letih, ko je še premalo izkušen, razumel bode, kako težavno mu je to pripravljanje. Malo mu tedaj ostaje prostega časa za resno učenje. To, kar se je poprejšnja leta v učiteljišči naučil, izginilo mu je bolj ali manj iz glave, in treba je z nova začénjati. Ta preizkušnja pa ga tudi denarja stane.

Pri drugih stanovih, recimo pri davkarijskih pripravnikih ali pri preizkušnji za kanceliste ali bodisi že kje drugod, kandidat v enem ali dveh dneh dostane preizkušnjo. Pri učiteljih pa morajo kandidatje iti v kraj izpraševalne komisije, ter tam po celih osem dni ali še dalje bivati na lastne troške; zraven tega pa je še treba plačati takse 8 — 10 gld. ter potrebne koleke.

Po mojih mislih bi se pa tudi ta preizkušnja lahko krajše opravljala, kakor se opravlja zdaj. Ne vem, če je res treba, da se pri tej preizkušnji potratí toliko dragega časa. Ali bi ne bilo morda primerneje, da bi se namesto dolgih pismenih nalog raje več ustno izpraševalo, ker takó bi se v kratkem času več doseglo, kakor takó. Te vprašanja so vredna, da bi jih merodajni krogi slišali, se za-nje zanimali in delali, da bi se v pravičnejši meri izvrševale; mi učitelji si moremo sami pomagati.

V dôbi kot nastopni učitelj ima jih večina tudi nalogo, da morajo opravljati svojo državljansko dolžnost, t. j. vsak je bolj ali manj v letih, da mora v svoj okraj iti k novačenju. V treh, zdaj še celó v štirih letih, mu je treba tù sim in tje popotovati. Če je k vojakom potrjen, mora potem namesto, da bi si o počitnicah nekoliko odpočil, še opravljati težavne vojaške vaje.

Koj pri vstopu v javno službo mora $\frac{1}{2}$ odstotka svoje plače puščati za okrajno učiteljsko knjižnico, kar znaša tudi dva do dva in pol gld. na leto. S preizkušnjo učiteljske sposobnosti pridejo pa k učitelju nove nadloge. Deželna šolska postava z 29. aprila 1873. l. v §. 81. nalaga mu, da more učitelj 10% od plače plačevati v pokojninski zaklad, in zraven tega potem vsako leto ves čas službovanja še po 2%. To bi še bilo. Toda k temu pride še taksa za imenovanje 25—31 gld., ki se mora plačati. Oboje to znaša 75—92 gld. in to vse od plače 400—500 gld., in vse to se mora navadno v teku enega leta plačati. Popred sem omenil, koliko veliko, najmanj 30 gld., da stane preizkušnja učiteljske sposobnosti, zdaj pridejo pa taki troški na vrsto; ali je potem mogoče, da bi se učitelj pošteno preživljal, da bi ne zabredel v dolgove i. dr.?

Pri vsem tem pa ima prav malo upanja, da bi kdaj prišel k boljši plači, kajti §§. 38. in 39. novele 9. marcija 1879. l. 93% vseh učiteljev ne more več imeti nego 400—500 gld. letne plače in le 7% 600 gld. Ali je pri teh razmerah mogoče, da ima učitelj še veselje do svojega stanú, da si prizadeva v svoji stroki napredovati, ali mu je mogoče, da bi si kupoval učne pripomočke s takó majhno plačo? Takó ginejo leta za leti. Čez nekaj časa človek sam ne vé, kam je zabredel in kakó?!

Poglejmo tedaj opravičene prošnje naših ljudskih učiteljev! Najprvo so se oglasili Kraški učitelji, živeči v krajih, kjer razsaja silna burja, pekoča vročina in elementarne nezgode že takó izsesano zemljo opustošajo, prevideli so prvi in le prekmalu, da jim je nemogoče s takimi dohodki izhajati. Komur so te slabe okoliščine le nekoliko znane, pritrditi mora, da je bila ta prošnja za izboljšanje učiteljske plače ne le popolnoma opravičena, temuč tudi nujne podpore vredna.

Učitelji na enorazrednicah, ki ob enem oskrbujejo uradno poslovanje s šolskimi oblasti, stavili so tudi prošnjo na kranjski deželni zbor, da bi se jim privolila pravilnina v znesku 30—36 gld. Poglejmo najprvo, kakó imajo druge kronovine v tej zadevi urejene pravilnine sploh in potem primerjajmo jih s kranjskimi:

Na Češkem imajo učitelji enorazredne ljudske šole po 50 gld., dve-, štirirazredne po 100 gld., pet- in večrazrednice pa po 200 gld. pravilnine. Na Moravskem po 200 gld., 200 gld. in po 100 gld.; v Šleziji po 200 gld., 200 gld., 100 gld., 50 gld.; v Galiciji po 100 gld., 50 gld., 50 gld., 50 gld.; v Bukovini po 150 gld., 150 gld., 100 gld., 50 gld.; v Gorenji Avstriji po 100 gld. samo na dveh- in večrazrednicah; v Dolenji Avstriji 200 gld., 100 gld., 50 gld.; v Predarlski po 200 gld., 100 gld., 50 gld.; v Solnograškem po 200 gld., 200 gld., 100 gld., 100 gld.; na Štajerskem po 100 gld., 100 gld., 50 gld., 50 gld.; na Koroškem za vsak razred po 30 gld., največ 150 gld.; na Goriškem na enorazrednicah 30 gld., na dvorazrednicah 50 gld., na trirazrednicah 75 gld., na čvetero- in večrazrednih ljudskih šolah 100 gld.; v Istriji za vsak razred 30 gld., največ 100 gld.; v Dalmaciji po 100 gld., 60 gld. Na Kranjskem pa imajo dvorazrednice po 50 gld., trirazrednice po 75 gld. in čvetero- in večrazredne ljudske šole po 100 gld. pravilnine.

Iz tega se razvidi, da prav vse kronovine Cislitanije delijo na dveh- in večrazrednicah, izvzemši tudi najubožnejše provincije ne, večje ali vsaj enake pravilnine in ne samo, razun Dalmacije, Moravske, Dolenje Avstrije, Gorenje Avstrije in Predarlskega, privoljujejo vse dežele enorazrednicam to, kar na Kranjskem še nimamo. Kar je devet dežel izpoznalo za potrebno, mej njimi Bukovina, Galicija, Gorica in Gradiška, Istria, Koroško, Solnograško, ki gotovo niso bogatejše kronovine, kakor Kranjska in mej njimi nekatere še visoko, bi gotovo tudi času primerno bilo, da bi se to tudi pri nas uvelo.

Toda iz teh vzrokov učiteljstvo ne zahteva na enorazrednicah pravilnine, ampak zaradi istinitih troškov, ki jim uradno poslovanje povzročuje. Enorazrednice se navadno

nahajajo v krajih, kjer so največ še od pošte ločeni, včasih po eno ali dve uri oddaljeni. Oddajanje in vzprejemanje uradnih in privatnih pisem združeno je z raznimi troški. Čez leto se tega precej nabere in posebno v krajih, kjer exhibitna številka precej vzraste. Iz katerega žepa mora to do zdaj učitelj na enorazrednicah jemati? Kdo mu pa povrne troške, kar ga stanejo papir in pisalne rekvizite? Kdo mu plača trud? Ako se tedaj učiteljem na enorazrednicah dovoli opravičnost, stori se le, kar jim po vsaki pravici pristojuje. Deželni zbor meneč, to povzročuje le kacij 10 – 20 gld. na leto, nij vredno, da bi se nagradilo; a pri učiteljih se mora z vsakim krajecarjem računati in toliko bolj z goldinarji, ker so že takó po mogočnosti okrajšani, kakor sem v uvodu dokazal.

Ako deželni zbor opravičnost učiteljem na enorazrednicah privoljuje, dodeli jim le to, kar zaslužijo, kar zdaj morajo zakladati iz lastnega žepa. (Dalje prih.)

Knjiga Slovénka

v

XVIII. veku.

XXXVIII. Mihael Hofman, r. v Ljubljani l. 1755, katehet v Kranju, korar v Novem Mestu, prefekt ondašnje gimnazije, po začasno odpravljenem korarskem zboru živel v pokoju v Kranju, v Lahovčah, u. v Ljubljani l. sept. 1826. Njegova je knjižica:

a) Viža sveto Mašo slišati inu druge Molitve. V Lublani. Utisnenu per J. Fr. Egerju, 1791. 12. 80 str. Mej molitvami je pesem pri sv. maši. Na koncu: „Ta rezložena molituv: Oče naš, katira se posebnu ob Nedeljih moliti, ali spremišluвати zna. — Kader tebi ena ali druga resnyca bol k' sercu grēde, tok se v tisti kaj dalej gori derži. Ny potreba use zmoliti, se zna tudi le ena sama prošna uzeti, koker tebi čass, inu ajfer da. Bolši je malu, inu dobru, koker pa veliku, inu slabu moliti (str. 50).“

b) Življenje Svetnikov . . Sp. Franc Veriti I—IV. Bukve l. 1828—29. — Hodil je Hoffmann pri Jezuitih v šolo, prebiral v Novomeški samostanski bukvarnici življenje svetnikov, spisal veliko zgodb in naukov učenih mož, kar je porabil Veriti, česar v predgovoru hvalno omenja.

c) Eksercicije, to je Nauki in premišljevanja od nar imenitniših resnic svete vere. Spisal ranjki častitljivi gospod Mihael Hofman, nekdamni korar v' Novim Mestu. Nat. J. Blaznik, 1839. 8. XV. 277. Spravil na svetlo Janez Ciglar (Ziegler vid. Predgovor).

XXXIX. Juri Zelenko t. j. Mihael Zagajšek, r. l. 1739 za Gajem v Ponkvi, mašnik l. 1765, župnik na Kalobji, u. 9. maja 1827 in pokopan v spodnji Svetni (v Zaveršah). „Slovenci so svoje dni malo kaj brati znali . . Ni bilo pa tudi knjig Slovenskih . . Ta duhovska pušava je vsakiga domoljuba v serce bolela; tudi rajniga Zagajšeka. Lotijo se slavniga dela, ino spišejo prvi na Štajerskim pismenost ali gramatiko nemško slovensko, po kateri se lahko Nemci Slovenšine, Slovenci pa Nemšine naučijo. Natisnil njo je v Celi 1791 Franc Jenko. Ime so preminili, inu Jurj Zelenko imenovali. Naj si je ravno to delo le pervina — ne popolnoma bilo, vender za toliko več velja, za kolikor manj so v svoji samoti ino pa v začetki slovenskiga slovstva prijatelj pomoči imel. — Tudi slovensko nemški besednik ali slovar so spisali, veliko pol noči prebedeli težko delo dogotoviti. Ali ravno so rajni Valentin Vodnik svoj besednik oznanili, ino tako je obdveh možev delo zaostalo. Poznej so svoj rokopis nekemu rodoljubu v Cele poslali, ki ga je ne le jim, ampak tudi nam zapravil. Velika škoda je to, katiro

so rajni sami ožalvali rekoč, de je bilo velik besed nabranih, ki so poznej iz med ljudi izginile ino pozabile se. Tudi molitvine bukvice, slovensko vertnarijo, keršansko djanstvo ino abecednik so spisali, kar pa ni na svetlo prišlo, ter so te spise le za svojo rabo imeli (Drobtince 1849. str. 91—99. Slomšek).“ Naslov tej knjigi in nekoliko vsebine je:

Slovennska Grammatika oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre in deutsch u. wendischen Vortrag, mittels welcher sowohl der Deutsche als der Wendische auf die leichteste Art diese Sprache regelrichtig zu reden u. zu schreiben von selbstn erlernen kann. Zilli, mit Fr. Jos. Jenko'schen Schriften. 1791. 8. 349 S.

Napelluvannje. Ta grammatika, alli tu Srekliviše je taista vučennost, katera vučy te besede ene sreke (einer Sprache) prov' isrekati, brati, v'kupstaviti, inu pisati . . Tu slovennsku Srekliviše imma rav'nnu drugim Sreklivišam ennaku 5 Rasdellov, namreč: 1. To Pravosreknost, 2. Glasamirryo, 3. Besedeveidnost, 4. Besedeslošnost, 5. Pravopisnost. . . Nekatere Varstiše (Regeln) sa brannje. Od klukk tigabesedniga savyanja (Von Akzenten) . . Beseda immennska, namestna, časna, sredliva, pred-, zrav'nn-, v'mes-, vesliva besseda. Parva stava (Erstes Kapitel). Ta rodinska beseda (das Geschlechtswort) ny taku potrebna per slovenncah, kokar per nemcah. — Iz'hod čigavav'c, pomilluvav'c, perstannuvav'c, sdrusuvav'c. Pregybalše (Abänderung). Vunv'setk (Ausnahme.) Savančuvannje (Anmerkung). I. Ti gospod; ti pastir. II. Ta duša; ta klopp. III. Tu vinu; tu sarce; tu tellu. Perstav'live besede (Beywörter). Jest, ti, on. Tu prehodiše (Die Abwandlung) I. baram; II. berrem; III. vučim. Ta pokasajoča viša (anzeigende Art) tiga pričniga časa; nena-mirrijena (unbestimmte); lešijoča (supinum, Lagewort). Od tih korrenninskih besed, inu odrastenja tih odrastikov, inu tih v'kuppisstav'lenih besed . . . Iše pomenny en kraj, inu bode od tih časnih besed semkai naretu, kokar: svietuvalše Rathhaufs; wojuvalše, sberralše. Od tih immennskih besed, kokar: tarniše Dorngebüsch: starniše Stoppelacker; duhov'niše Kloster; besediše Wörterbuch; besedniše Hörsal; merov'liše Ameishaufen . . . Te negotove rodovine, kokar: tu sarce, tu dellu, tu meštvu das Priesterthum, tu duhov'stvu die Klerisey . . arrečim verursache . . jest bodem ich werde, jest wodem ich steche . . smišlav'c Poet. Jessen der Eschbaum, jesen der Herbst. Wogatti die Reichen, wogati folgen; kossim mittagmalen, kosim mähen . . Ti dov'gi potesaj all komma; ti potesaj iz sgornoi pikoi; dvoinna pika; ta sklepljiva pika, tu noter saklennlivu snamje, tu gorsav'pyejoču, spremislivu, odsekklivu itd. — „Is pet fvirkov — is tiga odpellanja, is te ennaklivosti, is te neennaklivosti, is te zharkov' fastoppnosti, is te potrebnosti tiga raflozhenja —, kokar korrenninskih varstish all regelz se fna zellu zhistu dollv'seti, da mare tedei ena dobra Grammatika all Šreklivishe, inu ne tu splöhlivu govorrijennoje tih ludy ta rav'nnalza (die Richtschnur) tak dobru tiga pisanja, kokar govorjenja biti (str. 335)“

„Da der Verfasser die Grammatik seinen lieben Landsleuten, den Bewohnern Untersteiermarks, widmet, und diese von jeher Winden (Slovenci) genannt werden, so ist es sonderbar, dass er sie im J. 1791 Wenden nennt. Seine Sprachlehre ist der erste, freilich sehr ungeschickte Versuch, die slowenische Grammatik in slowenischer Sprache vorzutragen. Im Gebrauche des **f, s, fh, sh** ist die Grammatik Pater-Markusisch, sonst aber noch unkritischer als das Vorbild. Kopitar sagt: Sellenko ist unter aller Kritik. Übrigens scheint das Buch gar keinen Einfluss gehabt zu haben. Kop. XLIV. Dobrowsky's Slovanka I. 185 (Šaf. 56).“

XL. Janez Goličnik, roj. v Mozirju 31. jan. 1737, u. župnik v Grižah (Greis) 9. marca 1807. Dal je na svetlo:

Antona Janšaja Cessarskiga Čebellarja Popolnoma Podvučenje za vsse čebellarje. Na kaj za eno vižo taisti od svojeh čebell brez tega, de bi nje podirali al pa morili 1. En bogatejši Dobiček, koker dosehmalu, lohku sadobijo? 2.

Vender vsse Čebelle per šiulejnji, inu dobri Močy ohranijo. 3. Usakateri Pain Čebell da svoje smerti lohku uživajo, inu še svojim Erbam sapustijo. Na mnogo Prošnjo iz Nemškiga, na Kraynsku prestavlenu, inu z' nekaterim Pomerkvajnam pogmiranu. Od Joannesa Golitschnika, Fajmoštra v' Griži na Štajerskim. V' Celli, Utissnenu, inu se najde per Fr. Jos. Jenko. 1792. 8. 200. — Na razgled bodi nekoliko iz Predgovora:

„Anton Janša en Kraync, inu scer iz Gorenške strani je skuz svojo čebellarsko sastopnost tok deleč peršov, de je na Cessarsku Povejle v' Dunaiskimu Mestu za vsse Čebellarje očitno šollo deršov, je tudi pred svojim Čebellnakam v' Dianju iskasov, de je ress, kar je z Jezikam vučiv; kar je pa iz Bessedo vučiv, inu v' Diajnu iskazov, je skuz Blaža Kumerdeja sedajnega Krais-Kommissarja v' Celi v Nemskimu Jeziku v' lete Bukuvce ukup postavov, inu na Svetlobo dav, jest sem pa taiste h' tvojmu Nucu na Kraynski Jezik preobernov... Še enkrat te prossim, z dobrim Premiselkam lete Bukuvce večkrat preberi, inu kar bodeš pa v taistih od spodej v Pomerkvajnu nešov, leto sim jest iz mojga skušainja sraunu postavov, satu, kir sim nešov, de per Čebellah taistu dobru sturi. Zdrav bodi. Prestaulavic. (Gl. Šaf. 94. 95. Spomenik l. 1883: Anton Janša, slavni Kranjski čebelar, sp. J. Navratil, str. 139 — 166).

XII. Andrej Reja, roj. 22. okt. 1752 v Kormožu na Goriškem, mašnik l. 1775, kaplan v Zibiki, pri sv. Štefanu, v Šmarji, pri Novicerkvi, župnik v Zibiki, dekan v Šmarji, župnik pri sv. Petru blizo Sotle, kjer je u. 26. sept. 1830. Poslovenil je:

Keršanskiga Navuka Izlagaine po u' cesarskih deželah naprei pissanim Katechismussi u' Latinskimu vundanu. Od V. C. V. G. Jožefa Jacomina, S. P. Doct. Višiga Faimastra, inu Dechanta per Novi Cirkvi na spodnim Stajerskim prestaulenu v' slovenski Jezik od Andrea Reya, Faimastra u Zibki na spodnim Stajerskim. I. Bukue. Lublana. Nat. in zal. Andr. Gafslar. 1801. 8. 308. — II. Buk. 284. — Besedo naj kaže na pr.:

Opomineyne na Ludstvu. Kdu bo zadost to milost Boga Očeta ussigamo-gočniga pruti nam zapopadu, inu molu? On je nam suoiga lubezniviga Syna Jezusa Christusa Gospuda našiga na ta sveit posslou, de bi on bju vess človeski Rod od tiga nassrečniga pogublejna iz suojo Lastno krivjo odrežu, tiga pak najsgruntana dobruta ni samuč u' negovim Terplejnu, inu nar britkejši smert obstala, ampak tudi u timu, de bi on bju Viro inu to Cirku suojo Nevesto na enimu nar bol terdnimu, inu nepremagnimu Gruntu gorivssigou: De, koker govori ta Apostel S. Paul na Ephes. na 4. Post. 14. v. ne bomo več koker otroci, katiri plavajo, inu de se ne pustimo okuli goniti skusi usaki veter tiga vuka po hudobi tih ludy, po golufy skatiro nass očjo u' smoto sapelati: Zatorey je on nam svoj večni Navuk, katiriga je on na timu sveitu iz bessedo, inu isgledam syau, u' pressvetih Evangelnah sapustu itd.“ — „Auslegung des Katechismus in Fragen u. Antworten; sprachlich schlecht (Šaf. 119).“ — Andrej žlahnik od (de) Reja so, če ravno na pol Lah, Jakominov mnogo hvalen katehizm v domačem jeziku Slovencom dali... Slovenska beseda v tih koristnih bukvah, če ravno še ne otesana, je za tisto dobo razumevna in prijetna, ter kaže moža močnega duha in zdrave besede, ktiri ne zaostane v omiki ljudstva, pa se tudi ne prehitu in svojim poslušavcom nerazumeven ne postane, kakor se rada sedajnim prehitrežem godí (Slomšek v Drobtinc. 1857 str. 123—151).“

10. Razun knjig po **znanih pisalcih** priobčenih je konec pričujočega stoletja tiskalo se več bukev, kterih je treba bilo slovenskim ljudem v šoli in cerkvi, pa tudi doma, **brez imena**, kterih mnoge so se nahajale sim ter tje po bogoljubnih hišah v prvi polovici sedanjega veka. Namembo in veljavo svojo razodevajo — nektare tudi znanih pisateljev — vže dokaj po samih naslovih na pr.:

a) *Pratika* (Bauernkalender), ki izhaja od l. 1726 v Ljubljani pri raznih tiskarjih v 32° ter se navadno ne pograša v nobeni kmečki hiši. — b) *Pot svetiga križa*, prvu v Laškim . . potler Nemšku zdej pak Krainsku . . v Lublani 1753 . . v Celovcu . . v Celli itd. večkrat z mnogoterimi pristavki ali molitvami. — c) *Catechismus* . . Petra Canisiusa iz Tovarštva Jezusoviga k špoganiu vsih Gospudou Faimaštrou, Duhounih oskerbnikou, vučnikou: tudi otrok inu starišou, Bratou inu Sester Bratoušine Keršanskiga nauka. Četereteč v' druk dane inu pobulšane v Lubl. Eger. 1766. 12. 216. — d) *Ta srečna inu nesrečna večnost v' ti frey voli tiga človeka* . . od P. J. Mana . . I. 1768. II. 1796. III. 1803. 8. str. 1—60. Čuvaj te duše, kateri njo budi k' enimo brumnimo živlenju. 61—80. Premišluvanja na vsaki dan tega Tedna od teh nar Poglavitniših Navukov našiga Mojstra Jezusa Christusa. Iz Nemškiga na Krajnski jezik prestavljena. Hohn. 1—47 str. — e) *Hitra inu gladka Pot pruti Nebessam* . . v Mahrburgi. 1770. 12. 301. IV. v' Lublani. 1783 (Jezič. 28. 29. Šaf. 133. 134.) — f) *Pet sveteh petkov mesca sušca* itd. Življenje s. Isidora kmeta inu s. Nothburge dekle. Lubl. 1774. Kratki zapopadek iz popisovanja življenja . . v štililu teh izveličanih . . Bernarda od Offida . . Lubl. 1796. Ena lepa . . historia od . . svete Grafnie Genofefe 1774—1818. V Krainju . . v Celli itd. — g) *Keršanski navuk za te majhine* . . k' obhaylu . . Lubl. 1777. — h) *Pesme k-tem opravili te svete Meše s-toj pesmoj pred Predgoj*, iz Nemškega na Slovensko prestavlene za Fare Optuiske Dehantie. V-Graci, pri Fr. Ant. Royeri 1783. 8. 78. — i) *Dobru Opomineine na Bounike* . . nemški od Jacoba Prennerja . . prestavleno na slovenski govor od eniga slovenskiga Faimeštra. V Cellu 1787. Jenko. 12. 151. — k) *Abecedika ali Plateltof za tiste*, katiri se (otte. očo) hočejo Krajnsku brati (iz fundamenta, iz začetka) vučiti. Lubl. 1789—1808. V Celouci 1790. Szlovenszki Abeczedar za deczo. Posonii . . 1793—5 (Šaf. 49. 50). — l) *Lysti inu evangelia (evangelji)* . . Berila, listi in evangelji . . Sveti postni evangeljumi . . v Lublani . . v Celovcu . . 1792—1817. — m) *Te dober dušni pastir per svojemu kmetevskemu ali purovskemu bouniku inu vmerječemu kristianu*. V Celouci 1795. 8. 72. — n) *Zvesto popisanje hrupa*, katerimu je Francozki Poslanik skuzi vunobešenje eniga trifarbniga bandera 13. mali Travnna na Duneji perložnost dal. Od eniga Samovida. 1798. 8. 15. — *Turskiga Cara Vojskna Napoved Francozam*, katiro je 12. Kimovca 1798 vsim unajnim ministram v Constantinopli poslal. 6 listov (Lublanske Novice l. 1798 v pristavku). — o) *To je tapravi inu tacieli Colemone-Žegen*, kateri je biv vkeleranje (d. i. zu Köln am Rhein) taprvevo bart vdrukan vtam lete 1321 (sic), noi v latinščeji šprachi vnkei dan, potam pa na nemško, sede pa ta prvvo bart na sovenjo nonovo kvhan inu frišno pačan. s. l. et a. (Gedruckt in Kärnten um 1800 ff) 12°. 283 S. „Gebete, Beschwörungen, Anweisungen zum Schatzgraben, gestohlene Sachen zurückzubekommen u. s. w. Ein Seitenstück zu der oben angeführten Duhouna branua, ebenfalls im Kärntnerischen Bauerndialekt und voll des crassesten Aberglaubens. Colemone ist eine Verhunzung von Kolman oder Koloman. Die Landleute nennen das Buch Svetiga Kolomana Shegen (Šaf. 144. Jezič. 28).“ — p) *Sveti Križovi pot*, to je premišluvanje terplenja Jezusa Kristusa, iz Svetiga Pisma napravleno. V Lubl. Retzer. 1808. — r) *Cirkounu leitu* . . Franc Xav. Goriuppa. Labac. Impensis J. G. Licht bibliopolae a. 1806 — brez latinske posvete s slov. predgovorom v začetku, sicer nespreminjeno (Jezič. XI. str. 35) itd. itd.

XIII. Vincenc Kern, doktor in učenik zdravništva v Ljubljani. „Lublanske Novice“ Vodnikove imajo l. 1798 na koncu privezano knjižico:

Nauk od koze stavlenja Vincenca Kern Doktorja ranocēljenja, uda zdravilske šole na Duneji, cesarskiga učenika ranocelnistva v Lublani. Eger. 1799. 8. str. 16. —

Po geslu: Mej dvema hudima se majnši zbere — pravi V. Kern v predgovoru: „Na cesti proti sreči, kamer vse hiti, je zdravje prva stopna. — Bolni život ni srečen, tedaj ga moremo per zdravji ohraniti. — Bolezen, katira mladost podjeda, je narhujši, ona vse perhodno življenje v' nadloge pogrezne, inu svojo škodlivost na posledne rodove zaseje. Med več drugemi boleznami kože, kakor dereč potok, mladi zarod podkopujejo, inu k' pogrebi nosio; katiri imajo srečo, jeh prestati, dostikrat tavajo okoli, kakor senice; inu kadar doživē svoj veliki konec, druge roditi, so njih otroki mladi sivci, inu nečist zvirk telesneh bolezni. — Kožē Stavlenje — je skušena pomoč, tē strašne sledove odverniti itd.“

XLIII. P. Dismas a S. Elisabetha Carn. Schischkanus, alias Joseph Sakotneck vocatus anno 21. aetat. Augustinianum Excalceatum induit, et Strehlae in Silesia concionator, ac Curatus in Brausse + 1793, collegit ruri in plebe antiquissimas Carniolicas cantilenas:

a) Od Pegama, quam Lienhart in germanicum atque in suum lib. Blumen aus Krain transtulit. b) Od Jurja Kobila. c) Od Krayla Mathiasa. d) Od lipe na staremu tergu. e) Od lepe Vide: Lubček se na rajsho spravla (Bibl. Carn. 16).“

XLIV. Pavel Knobel (ein Schulmeister, über dessen Leben weitere Nachrichten fehlen.. Weltliche, meist sehr triviale Lieder.. Šaf. 35, 83.): Štiri pare kratkočasnih Novih Pesmi, Od Paula Knobelna skovane, — Inu Kraincam za spomin dane. 1. Od podzemelskih jabuk. 2. Od per... 3. Ta zbožani Bogatec. 4. Taistim, kateri se ptuyh žen deiležni sture. 5. Taistim ženam, katere niso z' enim možam zadovolne. 6. Nova Krama. 7. Jamranje enga zastarenga inu zaerjavenga deklča. 8. Za pustni dan. Pervič vun dane. V' Kraini, per Ignac Kremšari 1801. 8. 40. — Čuden cvet, a bridka svedočba omiki ravno minulega stoletja. V dokaz bodi na pr. iz „Nove Krame“:

„Pejte vsi v mojo štacuno — Jest ymam — Vsih sort frišno kramo čudno, — Vse prodam: Nove bukve, nove navke, — Čudno prostost, teške davke — Tamni dan: Novo kmetovsko gospodo — Nemšo smet.. Tamne cerkve, svitle kehe.. Čudno zmes.. Nove šole, nove grehe, novi ples.. Gnile plesnive Divice.. Nov brevir.. Ženitve brez vse poroke vmislene.. Nove vere jen bogove.. Brumne poštene sliparje.. Smerdlive nagelne.. V petk nedelo, postne plese.. V židi vovk, oslovske všese.. novo čast.. Bom dal dober kup na vero, — Dobro vago, dobro mero — Vse na leu!“ — Po vsej pravici znači jih Vodnik:

Bukve jis Krajna
Polne drekajna:

Nikar nezdeli ga
Pusti mu celiga!

Slovstvena zgodovina v slovenski ljudski šoli.

(Piše **Gradimir**.)

(Dalje.)

Gregor Krek.

(Glej 43. berilno vajo: „Večer“.)

Gregor Krek se je rodil kot sin priprostih kmetских starišev v dan 8. marcija 1840. l. v Čateni v Javorski župniji na Gorenjskem. V ljudsko šolo je hodil v Škofji Loki, a v gimnazijo v Ljubljani. Izvršivši 1860. l. latinske šole, otide na Dunaj, kjer se je na tamošnji visoki šoli učil jezikoznanstva, posebno slovanskega. L. 1864. postane doktor, a 1865. l. profesor v tej stroki. Na to je dobil učiteljsko službo v Gradci na realki, a ob enem je poučeval tudi na tamošnjem vseučilišči slovansko jezikoslovje.

L. 1875. je bil povišan v rednega profesorja na Graškem vseučilišču, kjer marljivo deluje še danes.

Gregor Krek je v mladostnih letih mnogo pesnikoval. Kot gimnazijalec je priobčeval svoje pesnice v „Novicah“ in „Glasniku“; a jedva končavši gimnazijo priobči v posebni knjigi svoje „Poezije“ (pesni). To se je godilo 1860. l. v Ljubljani. L. 1863. pa je objavil obširno pripovedno pesen: „Na sveti večer o polnoči“. Še veliko uspešneje, kakor s pesništvom, deloval je G. Krek in še deluje na polji slovanskega jezikoznanstva. Spisal je v nemškem jeziku več učenih jezikoslovnih knjig, vsled katerih je njegovo ime daleč na okrog zaslovelo ter mu častno zdanjo službo pridobilo. Ivrsten je tudi njegov slovenski spis: „Nekoliko opazek o izdaji slovenskih národnih pesnij“, kateri je objavil 1873. l. V novejem času sodeluje pridno pri listu „Kresu“, v katerem priobčuje znamenite jezikoznanske razprave. Kraj vsega tega je Gregor Krek izboren domoljub, prijatelj in podpornik slovenski mladini.

„Glasnik.“

(Glej 48. berilno vajo: „Kedó?“)

„Glasnik“ je bil lepoznavski list, podoben denašnjemu „Zvonu“. Izhajal je od 1858. l. v Celovcu; urednik mu je bil za naš národ velezaslužni, užé znani vam Anton Janežič. „Glasnik“ je prinašal pesni, povesti, slovniške razprave, naravoznanske članke, ocene različnih del i. t. d. Znameniti njegovi sodelalci so bili: užé znani vam Valjavec, Cegnar, Jenko, Krek, Erjavec, Stritar in dr. „Glasnik“ je izhajal 10 let, in je jako koristil našemu národu!

Valentin Vodnik.

(Glej 64. berilno vajo: „Avstrija za vse“.)

Začetnik umetnemu slovenskemu pesništvu, Valentin Vodnik, porodil se je v dan 3. februarja 1758. l. v Gornji Šiški blizu Ljubljane. Stariši so mu bili priprosti kmetje. Devet let star popusti, kakor sam piše, „igre, luže in drsanje po mlakah“, ter pride v šolo v Novomesto, kjer mu je bival stric Marcel Vodnik, ki je bil frančiškan le-tam. L. 1770. napoti se Valentin Vodnik v Ljubljano, da se uči na tamošnji gimnaziji. Dognavši šest latinskih šol vstopi v samostan k frančiškankom, kjer je tudi „novo mašo bral“. A 1784. l. pošlje ga Ljubljanski škof iz samostana „duše past“. Služboval je kot duhovnik na Gorenjskem in Dolenjskem. Njegovi prijatelji pa so se mnogo trudili, da bi mu pridobili službo v Ljubljani, in res se jim posreči: Valentin Vodnik pride 1796. l. za duhovnika k sv. Jakobu v Ljubljano. L. 1797. ga imenujejo učiteljem pesništva na latinskih šolah v Ljubljani. L. 1809. so pridrli Francozi v Avstrijo; pridobili so si Koroško, Kranjsko, Primorsko in Dalmacijo, ter iz teh dežel osnovali „Ilirijo“. Glavno mesto Iliriji je bila — Ljubljana. Vodnika so Francozi radi imeli, ker jim je bil prijazen ter je dobro govoril francoski. Zato so ga imenovali ravnateljem različnim šolam, srednjim in nižjim. A le kratko časa so gospodovali Francozi v Iliriji. L. 1813. bili so izpodeni iz naših deželá, katere je Avstrija zopet pridobila. Vodnik je bil potem le še učitelj laškega jezika na Ljubljanski gimnaziji, za kar je dobival silno pičlo plačilo. A Vodnik je potrpežljivo prenašal svojo osodo. Ta čas je mnogo poučeval po hišah v Ljubljani, da bi se laže preživel; potreti ni mogla trpka ta nesreča za národ slovenski gorečega možá. Delal je tudi v teh bridkih urah vztrajno v blagor slovenskemu národu! Toda ni dolgo živel potem. Umrli je 8. januarja 1819. l. v veliki bédi nagle smrti. — Vodnik je pokopan pri sv. Krištofu na Ljubljanskem pokopališču. Prijatelji njegovi so mu postavili dostojen spomenik na grob z latinskim napisom, a dvajset let pozneje so mu Slovenci omislili nagrobnik sè slovenskim napisom.

Vodnik je bil jako delaven slovensk pesnik in pisatelj. Njega imenujemo „prvega pesnika“, ne v tem pomenu, da bi bil najboljši pesnik pri nas, saj vam je znano, da častno to mesto zavzema dr. Fr. Preširen! A Vodnika imenujemo prvega slovenskega pesnika zato, ker je prvi znani umetni pesnik, ki je zlagal posvetne pesni, katere so v istini kaj vredne. Iz dóbe pred Vodnikom so se nam ohranile največ le mnoge slov. národne pesni, o katerih tedaj ne znamo, kdo jih je zložil. Da se nam je pa prvi znani slovenski pesnik — Valentin Vodnik — vzbudil, zato gré največa zasluga Marku Pohlinu, s kojim je Vodnik občeval užé kot dijak na nižji gimnaziji. Bil je to slovensk redovnik (Avguštinec), porojen 1735. l. v Ljubljani. Ni bil sicer dober pisatelj, a vrl slovensk narodnjak, ki je v mladem Vodniku vzbudil ljubezen do slovenskega jezika in národa. Izdaval je Pohlin knjižico „Pisanice“, v koje je tudi Vodnik pošiljal vsled Pohlinovega nagovarjanja svoje pesni. Zgodaj užé poskusil se je Vodnik na pesniškem polji. Kot 15letni mladenič se je užé oglasil s pesnijo „Zadovoljni Kranjec“. V našem berilu nahajamo njegovo pesen: „Na moje rojake“ in „Sraka in mlade“. Obče znana je tudi Vodnikova pesen: „Moj spominek“, posebno pa „Ilirija oživljena“, katera se smatra za najlepšo in najnavdušenejšo Vodnikovo pesen! Svoje „Pesni za poskušnjo“ je priobčil Vodnik 1806. l., a tri leta pozneje „Pesmi brambovske“, katere so se popevale po Kranjskem za časa francoskih vojen. L. 1840. sta izdala Preširen in njegov prijatelj Smolé zbrane Vodnikove pesni, in sicer tudi one, koje je bil zapustil pokojnik v rokopisu; a 1869. l. jih je po „Matici Slovenski“ v Ljubljani iz nova priobčil Fran Levstik, in ta Levstikova izdava je veliko boljše urejena od drugih.

(Dalje prih.)

Pripovedke iz zgodovine avstrijskih vladarjev.

IV.

Grad Baldern pri Cirihi.

Velika izguba pri napadu na Rudolfa je Ulrika Regensberškega in njegove zaveznike takó poparila, ter jim vzela pogum, da si niso več upali Rudolfa očitno napasti. Za svojimi utrjenimi zidovi pa so še vedno prežali nanj, ter njega in njegove zaveznike trdovratno napadali. Da bi Rudolf temu iznemirjanju konec storil, sklene grajščake nasprotnike in upornike na njih doméh poiskati in jih s silo upokoriti. Odloči se, napasti najprej grad Baldern pri Cirihi, katerega si je tudi kmalu podvrgel, pa ne z veliko vojsko, ampak z dobro premišljeno zvijačo. Grad Baldern je stal na gori, ki je bila poraščena z velikim drevjem in gostim grmovjem. V to goščo Rudolf poskrije 30 môž, drugim 30 tim pa velí grad napasti, predrzno zabavljati, takó, da vso posadko izvabijo iz grada na plan, kakor hitro pa bi grajska posadka planila na predrzne napadovalce, se morajo takoj v beg spustiti — da jih dalje od grada spravijo. On sam pa hoče s tretjim oddelkom na dano znamenje bežočim priskočiti na pomoč. Ta načrt se je Rudolfu prav dobro posrečil. Ko je namreč onih 30 môž prišlo do grada, so s svojim napadanjem, zabavljanjem in zmerjanjem grajsko posadko razkačili takó, da so kakor besni udarili na napadovalce, njih bég pa jim je dal še več srčnosti in poguma, takó, da vsi zapustivši grad zmagonosno podé napadovalce po bregu navzdol. — Za gradom skritih 30 môž pa jo vdere v razpraznjeni grad, katerega brez ovire lahko opleni. Rudolf pa je s svojim oddelkom iz skrivališča grajski posadki udaril za hrbet; na videz begoči se ustavijo ter skupno Regensberžane pobijejo in polové. *)

*) Erzählungen und Anekdoten aus der „Geschichte des österr. Kaiserstaates“, Wien, 1808. — Erster Theil — po „Fugger's Spiegel“ etc. *Pis.*

V.

Rudolf vzame drug grad Utliberg.

V bližini Ciriha je imel Ulrik Regensberški tudi jeden grad Utliberg, katerega mu je Rudolf vzel zopet z neko posebno zvijačo.

Ulrik Regensberški je imel namreč 12 belih konj in 12 belih psov, in te je navadno vzel sè soboj, kadar je kam odjahal s svojim spremstvom. Rudolfu je bilo to dobro znano. Tudi on si preskrbí 12 belih kónj in ravno toliko psov jednake barve, kateri so bili Ulrikovim podobni. Necega dné se Ulrik napoti od doma s svojim spremstvom; Rudolf pa, ki je te priložnosti pričakoval, se skrije po noči sè svojimi konji in psi, ter z najstimi spremljevalci ne daleč od grada v goščavo; pred pa je še naročil Ciriščanom, da morajo za rana drugega jutra postaviti se oboroženi v bližino onega kraja, kjer bode on skrit. Kadar bode jel on sè svojimi najstimi bežati, morajo oni z vso silo za njimi, ter jih s krikom in vriskom poditi proti gradu.

To se vse zgodi. Cirihovci drugega jutra prideró na oni kraj, kjer je bil Rudolf sè svojimi skrit, ta pa se spustí v beg proti gradu, in Cirihovci z velikim upitjem za njim. Straža pri grajskih vratih, po 12 belih konjih in psih varana, mislila je za gotovo, da je domač gospod Ulrik od sovražnika napaden, ki zdaj sovražnim napadovalcem hoče peté odnesti in se v grad rešiti. Da bi ga kolikor mogoče hitro spravila v varno zavetje v grad, takoj spusté grajski most na tlà, in takó odpró vrata v grad — Rudolfu, najhujšemu sovražniku, Rudolf sam počaka zdolej, da se Cirihovci zberó; s temi gre potem v grad, kjer malo posadko polové, grad pa oplenijo.

VI.

Grad Glatzenberg.

Ta grad z malim mestom bil je pod Cirihom ob reki Limmat. Tudi tega Rudolf vzame sè zvijačo. Nekega dné zapové Cirihovcem, da morajo z dvenma sè sodi naloženima ladjama odpluti po reki nizdol. V vsakem sodu pa naj se poskrije po več hrabrih Cirihovcev, kakor nekda v Trojanskem konji. Na predvečer, predno ste ladji imeli odplavati, se pa Rudolf sè svojimi najboljšimi konjiki skrije ne daleč od mesteca v gosto hrastovje. Vsakega mimogredočega pri sebi obdrží zato, da bi ga nihče ne mogel izdati. Ko se ladje, podobne trgovskim ladjam, ki plujejo v Bazel, v jutranjem svitu začnó bližati mestecu Glatzenberg, jih Glatzenberžani že od daleč ugledajo; takoj je bilo v mestu in gradu vse po konci. Rudolf je namreč dobro poznal Regensberžane in njih privržence, da oropajo vsako trgovsko ladjo, kateri so le kos. — Pa res, vse je zapustilo mesto in grad, ter ladjo napadlo s puščami in fračami, ter jih takó prisililo, da so se morale ustaviti in se braniti.

Ker so šli vsi iz mesta, da bi se z bogatim plenom okoristili, je Rudolf prav z lahka mesto in grad posedel in vse važnejše prostore s svojimi stražami zastavil. Potem pa napade ropajoče Glatzenberžane; tudi Cirihovci so že mej tem zlezli iz svojih sodov, ter se z nasprotniki dobro spoprijeli in Glatzenberžanom poželjivost po tujem blagu dobro splačali.

S to zmago so se končali boji z Ulrikom, kateri je zapuščen od svojih zaveznikov izgubil vsa posestva in vse imetje; niti varnega pribežališča ni mogel več dobiti. Prisiljen je bil zdaj Rudolfu udati se in ga milosti prositi. Naposled je bil Ciriški mestjan in je ondi v neki preskrbovalnici umrl.

V. Jarec.

K r u h.

(Kemija v kuhinji.)

Ni ga živeža, ki bi človeškemu organizmu bolje koristil, nego kruh. Če je človek še takó nasiten, bode še vender segel po kosčku kruha. Vsaj pa tudi v molitvi vsak dan Boga zanj prosimo: „Daj nam naš vsakdanji kruh!“ V naslednjem naj mi bo dovoljeno, bolj obširno razložiti važnost kruha za človeško hrano.

Mila poezija na polji jenja z zadnjo pesnijo ženjc in hlapcev. Redilno zrno v klasji, kojega kratko življenje bi mogli ljubko idilo imenovati, se zdaj izpremení v navadno prozo. V svetlo belih zrnčkah, ki se nahajajo v moki, nam pošlje to mlinar iz svojega mlina na dom. Toda vse tvarine, nahajajoče se v moki, ne služijo človeku v hrano. Ako prerežemo pšenično zrno povprek, ter ta prerez ogledamo s kako lupo, opazimo okoli beline neko rujavo kožico. Kemikarji, ki so te posamezne tvarine natanko pregledali, nam pravijo: Ta rujava, zrno obsegajoča kožica, je žilovito bistvo (faserige Substanz), je zeló težko prebavljiva, in nima nikakoršnih redilnih delov v sebi. Tenka plast med gornjo kožico in belim zrnom je iz duščnih snovi (stickstoffhältige Masse), ki imajo mnogo beljakovca v sebi (Eiweisskörper), in je zeló podoben mesnemu vlaknecu (Faserstoff des Fleisches). Belo zrno samo na sebi je večidel sestavljeno iz neizrečeno majhnih skrobnih zrnčkov (Stärkemehlkörnchen), koji so većinoma v majhnih kožastih vrečicah zaviti, podobni zvezdastim celicam. Strani teh celic imajo pa zopet mnogo beljakovine v sebi. Tako čudne tvarine najdemo v neznatnem pšeničnem zrnju.

V tem, ko kemikar pričnè pšenično zrno v razne dele krojiti, moram pazljivo to njegovo delo gledati. Zunanja kožica pšeničnega zrna — takó imenovani otrobi — se najpred odkroji. On dene zdaj nekoliko pšenične moke na zeló gosto sito ter jo z vodo toliko časa izpira, da dobí voda neko mlečnato barvo. Ko je ta operacija (početje) končana, ostane na situ neka lepljiva snov (Masse), ki obstoji iz same beljakovine, in se imenuje radi posebne kakovosti (lastnosti) „vlečec“ (kleber). Iz mlečnate tekočine se pa na dnu posode naredí bela gošča (Bodensatz), ki ni nič družega, kakor zgoraj omenjeni skrob (Stärkemehl). Navadno razmerje obeh imenovanih tvarin je kakor 10 k 70, t. j. v 100 kilogramih pšenične moke je 10 klgr. „vlečeca“ in 70 klgr. skroba (močeca); — (drugo) ostanek je voda.

V žitu nahajajoče se tvarine: rastlinski beljak ali vlečec in skrob so iz do zdaj povedanega sposobni (prikladni) za rast posameznih telesnih organov (udov.) Kri potrebuje sosebno beljaka (Eiweiss); ravno takó tolšče (Fett), in mi vemo tudi, da se skrob mej gotovimi pogoji more v tolščo izpremeniti. — Da dobomo pravi pogled v bistvo teh, za praktično življenje tolikanj rabljivih vravnjav, moramo zopet v operacijah (početji) kemikarju slediti stopnjo za stopnjo.

Mi vemo, da so skrobna — močnata zrna v male zvezdaste celice, kakor v vrečicah zavita. Če denemo te skrobne — močnate celice v vodo, najdemo, da so popolnoma nekrojljiva (neraztopljiva). A če se ta voda počasi kuha, se močnate celice v njej polagoma izpremené v nekako sluzasto žolco (schleimige Gallerte). Vzrok je pač ta, da skozi gornjo kožico močnatih celic proderó vodne kapljice, katere skrobni del takó napojé, da kožica teh celic konečno popoka, in pokaže se nam že zgoraj povedana žolca. Ta prememba skrobnih — močnatih zrn še ni nikakoršna kemična izpremenitev. Še le potem, ako se suh skrob peče, nastopi kemični razvoj. Akoravno se po zunanosti tudi le malo izpremení, vender je razmerje vode vse drugačno. Pečeni skrob ima potem to posebnost,

da se v mrzli ali vroči vodi razpustí v zlužasto tekočino. Ako se takó imenovana skrobna žolca (Stärkegallert) posuší, se dobí trdno, steklenasto teló, ki je precej podobno znanemu arabskemu kleju (gummi), in se radi te lastnosti imenuje skrobov klej (Stärkegummi). Skrobov klej je druga stopinja premembe skroba (močica). Ako več časa skrobov klej kuhamo, se naredí polagoma neka svetla lepljiva tekočina, ki ima sladak, sladorju podoben okus, znamenje, da mora nekaj te tvarine v sebi imeti. Kemični poskusi so res pokazali, da ta nova snov ni nič družega, kakor slador, v kojega se je izpremenil skrobov klej. Človek bi mislil, da nastane pri premembi ene snovi, nova po vsem drugačna. Vender to ni res, kajti preiskovanje raznovrstnih tvarin je pokazalo, da so vse te nove tvarine v razmerji ravno takó sestavljene, namreč, da imajo v sebi pravilno razmero vodenca, kisleca in ogleńca. Po vsem pa ostane to v znanstvu zagonetka, koja bodo skušali še dolgo — če ne za zmirom brez uspeha rešiti! S to lahko premembo skroba v skrobov klej in slador smo gledé redilnega namena skrobovih močnatih jedil mnogo pridobili. Izpremenitev sladorja v toľščo vzprejme potem želodec in preskrbí, da se ona razkrojitev sladorja dovaža krvi. Naša naloga tedaj je, dokazati, kakó vsa prememba skroba pri vsakdanjem kruhu deluje in pokazati pripomočke, s kojimi hišna gospodinja more pri peki kruha k temu mnogo pripomoči.

Navadno se misli, da mora kruh po peki vlečljiv (zähe) in gobat (schwammig) biti. Da se tak kruh veliko laže prebavi, kakor pa „cmokat“, mi bode vsak pritrđil. Tedaj je važno, da pekar gleda na to, da ima kruh té neobhodno potrebne lastnosti. Vsakdo vé, da on v ta namen pri navadnem kruhu vzame kvasu (drožij), pri finejših pekarijah, pri kolačih, belem kruhu i. t. d. pa v to uporablja same droži.

Kvas se dobí, ako se iz pšenične moke naredí kaši podobno testo, dalj časa suší na kakem gorkem mestu, najbolje nad pečjo. V tem času se v testu različne premembe vršé, od kojih je poslednja le-ta, da dobí kisel okus in duh. Drože niso nič družega — ako je tudi neverjetno — kakor neka rastlinica, in sicer neka gliva, ki se pri raznovrstnem vrenji, vzlasti pri izdelovanji piva, naredí (nastane). Drože in kvas imajo to čudno lastnost, da vse jim podobne snovi, s kojimi pridejo v dotiko, izpremené v isto stanje, v katerem se sami nahajajo; najprvo tedaj v stanje kisanja (Gährung).

Te, za kisanje potrebne snovi pekar le iz tega namena uporablja, da kruh zadobí potrebno rahlost. Vsak, ki je gledal, kako se testo dela, je opazil, da precej začné, kakor hitro se ono zmeša s kvasom, vzhajati, t. j. testo postane večje, in tû ali tam se pokažejo nekaki razpoki (Risse), kakor bi v testu nahajajoči se zrak potem tacem hotel s silo svoj izhod dobiti. In to je tudi res. Kakor hitro pridamo k testu nekaj kvasa, se zavoljo tega naredí precej vinski cvet (Weingeist) in ogleńčeva kislina (Kohlensäure), snovi za kisanje (Gährungsprodukte), ki ste zeló s kvasom sorodni. Ako se tedaj testo s kvasom pomeša, nastane jesihova kislina (Essigsäure), v kateri se nahaja en del v slador izpremenjenega skroba. Vse te kisline se naredé (nastanejo) v podobi plinov (gazov), ki skušajo na vzgor ulti (izpuhteti); toda v moki skrit vlečec (kleber) dodá testu takó vlečljivo lastnost, da plinasti mehurčki ne morejo ulti (izpuhteti), ampak vlečljivo testo le narazen ženejo. Na ta način se v testu naredí mnogo majhnih prostorčkov, kateri so napolnjeni z raznimi zračastimi snovi, koji so se zbog kisanja naredili. Dokler vročina v peči, kamor se tako pripravljeno testo dene, še ni velika, se kisanje le še bolj poveča. Kadar je pa v peči 70° gorkote, kisanje jenja; vzrok je le ta, ker se v testu nahajajoča glivica, o katerej smo že govorili, na ta način uniči (ugonobi). Plini (gazi) pa spuhté, in kruh ohrani (obdrží) isto podobo, katere je ravno prevzel. Iz tega je razvidno, zakaj ostanejo zračni prostorčki, ki so nastali pri kisanji, neizpremenjeni, kakor hitro so zadobile strani potrebno trdnost. Večkrat se pripeti, da je testo ali

prevodeno (ima preveč vode), ali pa, da za energično (krepko) kisanje manjka potrebne toplote. Nasledek tega je, da se v spodnjih plastah (skladah — Schichte) kruha napravi (naredi) premalo kisove kisline (Essigsäure), ali se pa radi lastne kruhove teže te sklade preveč sprimejo; za tega delj opazimo večkrat nad spodnjo skorjo hleba nekako višnjev-kasto mečo. Da vse navedene premembe, ki smo jih opazili pri kvasenji kruha le drožje provzročujejo, razvidimo tudi razločno na ostankih, ki se v kruhu samem nahajajo. Dokaz temu, sladak okus pšeničnega kruha, ki ima sladkor v sebi; kisel okus rženega kruha izvira iz raznih v kruhu nahajajočih se kislin.

Naš okus pa nam kaže, da je v kruhu še neka druga snov skrita. Zgornja in spodnja skorja ste nekako grenkastega okusa, ki ga je razgreti skrob provzročil, in kojega kemikarji imenujejo grenčica (Röstbitter). Navzočnost te snovi nam tudi kaže (pravi), da se je izpreminjava skroba vršila popolnoma v skoriji, in dotične preiskave so pokazale, da je največ sladkorja v skoriji. Iz tega je tudi razvidno, da je mej ljudstvom ukoreninjena misel, da je kruhova skorija težko prebavljiva, čisto naopačna. Ravno sladkor se lažje in hitreje v tolščo izpremeni, kakor pa skrob, tedaj je skorja mnogo bolj prebavljiva, kakor meča.

Pekar vzame kruh iz peči. Mi bi pa radi zvedeli, koliko odstotkov (%) se je izgubilo pri raznovrstnih kemičnih menjavah (chemische Prozesse) od vseh v kruhu nahajajočih snovi. Kajti brez izgube tvarin kemičen razkroj ni mogoč. Tù se nam pa pokaže čudna prikazen: iz 100 klgr. ržene moke dobí pekar okoli 150 klgr. kruha. Od kodi ta velik preostanek? Res je preostanek silen, toda le navidezen; kajti 50 klgr., ki jih kruh v razmerji z moko več tehta, ni nič drugega, kakor voda — voda, ki je pekar za napravo testu potrebuje in ki v peči le prav malo izpuhti. Ako se še pomisli, da ima še takó suha moka 16% vode v sebi in da pri peki naraste do 50%, je tedaj tudi lahko razumljivo, da nam more kruh po okoliščinah služiti kot jed in pijača. Ta voda je tudi stanovitna v kruhu. Če se kruh dobro posuši, takó, da je skorija zeló trda in da meča postane rogu podobna, se navadno misli, da ni nikakoršne vode v posušenem in starem kruhu. Vender se more vsak lahko prepričati, da se voda v posušenem kruhu ni izgubila — ali izpuhtela, na prav navaden način. Ako deneš tak trd kruh v neprezračno škatljico (luftdichte Büchse) ter to precej razgreješ; ali pa če ga pražiš (pečeš) v koščekih na vroči pečni plošči, postane kruh zopet mehak, rahel, kakor je bil prvotno. Drugi način je sicer bolj v navadi, pa tudi manj popolen, ker so sicer kosi znotraj še vender nekoliko podobni kruhu po peki; razrezani kosi pa manj ali več ogleenijo (verkohlen) — a se ne posuše, kakor se navadno misli.

Vprašanje po redivnosti (tečnosti) različnega kruha je zeló važno in za praktično življenje imenitno. Tù le povemo, da je beli rženi kruh najmanj tečen, ker je z otrobi skoraj ves za mišice potreben lepec (kleber) odstranjen. Navadni domači črn kruh je le radi tega takó tečen, ker ima moka mnogo primešanih otrobov, v katerih je dovolj lepca (kleberja). Nasprotno je bel kruh iz pšenične moke skoro najbolj redilen. Kruh, pečen iz take moke, koji se otrobi niso odstranili, — kakor ves vojaški kruh (Kommisbrot) vseh držav, je posebno tečen; toda za domačo rabo odločno pretežák. Se vé, da redilnost pri različnem vojaškem kruhu ni povsodi enaka, ker ima svoj vzrok v peki in pripravljanji. Takó, n. pr. dobí francoski vojak v 100 delih kruha 14 delov duševih tvarin; mej tem, ko pruski vojak v ravno tolikih delih samo 7 delov istih redilnih tvarin. Pokazali smo tedaj, kakó važen za človeško življenje je „vsakdanji kruh“.

Po „nemškem izvirniku“ posnel J. Ravnikar.

D o p i s i.

Iz Lokve. V Lokvi pri Divači na Primorskem oddaje se na tukajšnji novo-ustanovljeni dvorazrednici služba učiteljice, oziroma podučiteljice. Lokev je velika vas mej Trstom in Divačo, ima pošto, 8 gostilnic, 3 štacune in dokaj tacihi komoditet, katerih nij povsod na deželi. Tudi ima to prijetnost, da je blizu mesta. Prošnje naj se čem brže možno vložijo na c. kr. okrajni šolski svēt v Sežani.

Od Kolpe. Slavni c. kr. okrajni šolski svēt v Črnomlju je v seji s 13. t. m. sklenil, da se bode strogo ravnal po §. 25. postave s 14. maja 1869. l. in da se bode ta paragraf ljudstvu po okrajnih služabnikih naznanil. Ta paragraf namreč zadeva stariše in njih namestnike, kateri morajo otrokom šolske knjige in druga učila preskrbovati. To je zopet moder ukrep šolske oblastnije, kajti človek se v šoli trudi in trudi, posebno s prvenci, pa le nič ne opravi, ker otroci nimajo še najbolj potrebne tablice s črtalnikom. Res so ubogi stariši, kateri otrokom ne morejo kupovati učil, ker še za sol nimajo; pa je tudi veliko zanikernežev, kateri imajo denar za vse drugo, le za šolske potrebščine svojih otrok ni ničesa. Torej proti poslednjim veljá največ ta odlok slav. c. kr. okrajnega šolskega svēta, in katere imá tudi krajni šolski svēt, ako za opomin nič ne bodo marali, okrajnemu šolskemu svētu naznaniti, ker bodo po tem s kaznijo primorani, da bodo nakupovali svojim otrokom potrebno šolsko pripravo. Gotovo bodo vsi učitelji, ta modri ukrep slavnega okrajnega c. kr. šolskega svēta z veseljem pozdravljali, in bodo zató imenovani šolski oblastniji hvaležni.

Ksaverjan.

Iz Dragatuša. V dopisu od Kolpe — v »Učit. Tov.« s 1. nov. t. l. — bere se mej drugim tudi o 4. točki dnevnega reda učiteljske konferencije na Vinici. Tukaj opomnim, da je g. poročevalec največ pozornosti obračal na prvi referat. Na ta način pa se je njegova objektivnost jako skrčila, ker poročilo o drugem referatu obsega tri posamezne stavke, brez glavne misli dotičnega sestavka. Jedro drugega referata pa je bilo: »Učitelj naj uravná svoj temperament takó, da mu bode mogoče zadostiti postavnim tirjatvam; prizadeva si naj tedaj, da odstrani vse svoje pomanjkljivosti, ter si v okviru svojega temperamenta gojí čednosti, kakor na primer: 1) veselje do svojega poklica, 2) zadovoljnost, 3) potrpežljivost, 4) dober vzgled.«

Da pa nisem priporočal samo teh štirih, sledi tudi iz tega, ker sem mej drugim tudi rekel: »Mesto drugih čednosti, ki tū sim spadajo, omenim konečno še (4.) dober vzgled.« To-liko tedaj v dopolnilo omenjenemu dopisu.

Ivan Bantan.

Iz Krškega. Književno naznanilo. Knjiga: »Politična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev« je ravnokar dotiskana, ter se že veže v prav lične platnice. Zaradi tega sem moral ceno za 20 kr. zvišati. G. g. naročniki mi najbolje ustrežejo, ako mi naročnino in poštino (vkup 1 gld. 30 kr.) po nakaznici pošljejo.

Iv. Lapajne.

Iz Selc. Društvo »Národna Šola« blagovolilo je naši šoli poslati raznega pisalnega orodja in stensko »abecedo«. Neki drug šolski dobrotnik je tukajšnji knjižnici za učence daroval 100 zvezkov raznih knjig, največ teh, ki jih je izdala družba sv. Mohorja. Za vse to se presrečno zahvaljuje

M. Bregant, učitelj.

Iz Ljubljane. (Ukaz vsem deželnim šolskim oblastvom o pouku v realijah.) Gospod minister za bogočastje in uk je vsem deželnim šolskim oblastvom poslal ukaz, kakó naj se na ljudskih šolah poučuje v realijah. Okrajni šolski nadzorniki in izkušeni ljudski učitelji bodo se posvetovali, koliko in kje (v posameznih razredih in oddelkih) naj se poučuje v realijah. To bodo potem obravnavale okrajne učiteljske konferencije, ter svoje nasvete v potrjenje pošiljale deželnim šolskim oblastvom.

Učitelji ta važni ukaz veselo pozdravljamo. Vsaj ravno o tem predmetu se po ljudskih šolah mnogo greší. Nekateri novejši učitelji ta pouk na škodo drugim najpotrebnišim poukom zeló pretirajo ter učencem kažejo stvari, katerih še prebaviti ne morejo; drugi starejši učitelji pa zopet ta pouk sim in tje zanemarijo; tedaj je zadnji čas, da se osnuje natančni načrt, koliko in kje naj se poučuje v realijah v naših ljudskih šolah.

— Iz seje c. k. dež. šolskega svēta za Kranjsko v dan 13. preteč. m. Dovoljuje se, da se bode s šolskim letom 1885/86. v Begúnah (v Logaškem šolskem okraji) enorazrednica razširila v dvorazrednico. — Poročilo komisije za preizkušnjo učit. sposobnosti jemlje se na znanje, ter o tem ravnateljstvu potrebno naroča. — Petero učiteljskih služeb se za trdno nastavi (glej »Premene v učiteljstvu!«). — Ukrene se potrebno o poročilu okrajnega šolskega svēta v Krškem zaradi nove kmetijske in vinorejske šole. — Določi se o porabi nekega zneska iz cesarjeve Fran-Josipove ustanove za obrtne šole. — Učiteljski dvovi, ki se je drugič omožila, dovoli se odpravilnina. — Prošnje za oproščenje šolnine in za starostne petletne doklade se rešijo.

— Veselo gibanje in napredovanje hrvatskega ljudskega učiteljstva. Kakó veselo in uspešno napredujejo naši bratje in sosedje hrvatski učitelji, kaže nam »Napredak«, časopis za hrvatske ljudske učitelje, kateri objavlja v svojem 32. listu od 10. nov. veselo novico, da si hrvatski ljudski učitelji nameravajo sezidati v Zagrebu svoj »Hrvatski učiteljski dom«. Marsikdo naših slovenskih učiteljev bode z glavo zmajal, ter rekel: Izvestno prekrasna ideja, ali kakó jo bodo izpeljali hrvatski učitelji, to je drugo vprašanje, kateremu je težko odgovoriti. Nu zgoraj omenjeno »Napredakovo« število nam jasno kaže, da se z óno navdušenostjo in vztrajnostjo, s katero so si hrvatski učitelji ustanovili svojo »Zadrugo« in »Pedagogijsko-književni sbor«, tudi »Hrvatski učiteljski dom« pozidati more. »Zadruga« jim je v 19. letih narasla na ogromno glavnico 30.000 gld., da si je družih 30.000 gld. še potrošilo na učiteljske vdove in sirote. A »Pedagogijsko - književni sbor« si je pridobil v teku trinajstih let 25.000 gld. imetka. In zdaj recite, slovenski učitelji, da ni to živo gibanje in veselo napredovanje hrvatskega ljudskega učiteljstva! In kakor so se uresničile prelepe ideje o »Zadrugi« in o »Pedagogijskem sboru«, isto takó verujemo, da se bode uresničila tudi ideja o »Hrvatskem učiteljskem domu«. Mi za danes ne moremo družega, nego od vsega srca čestitati vrlim hrvatskim učiteljem na takó lepi in vzvišeni ideji, ter jim zeleti, da bi ta ideja v najkrajši dóbi postala meso in kri, ter bi bil »Hrvatski učiteljski dom« v korist in slavo hrvatskemu učiteljstvu, v diko mesta Zagreba in vsega hrvatskega národa!

Kakó mislijo naši bratje Hrvatje to idejo izvesti, priobčiti hočemo v prihodnjem listu ves članek ali poziv, katerega je prinesel o tej stvari »Napredak«, da se tudi naši slovenski učitelji spoznajo z lepo idejo hrvatskega učiteljstva.

Razpisi učiteljskih služeb.

Na Kranjskem. Na enorazrednici Predvdvorom (nad Kranjem) s 500 gld. letne plače in s stanovanjem. Prošnje do 10. dec. t. l. c. k. okrajnemu šolskemu svétu v Kranji.

Na Štajerskem. (Glej posebni razpis!)

Premene pri učiteljstvu.

Na Kranjskem. G. Jos. Traven, učitelj v Naklem, se je nadučiteljevi službi na Trati odpovedal. Potem se je nadučiteljeva služba na Trati podelila g. Luk. Knificu, učitelju v Predvdvoru. — G. Mih. Kos, učitelj v Krašnji, je imenovan učiteljem v Velesovem; v Krašnjo na njegovo mesto pa pride g. Jan. Dolinar, učitelj na Trati. — Stalnim učiteljem in učiteljicam so imenovani: g. Jan. Pregelj, pomožni učitelj pri Sv. Lampretu, v Olševem; g. Iv. Bartel, učitelj v Grahovem, za drugo učiteljsko mesto na čveterorazrednici v Šmartinu pri Litiji; gspdc. Marija Kavčič, učiteljica v dozdanji zač. službi v Loškem Potoku. — G. Jos. Turek, zač. učitelj v Starem Trgu, pride v Grahovo. — G. J. Anžiček, učitelj v Črmošnicah, pride v Metliko, in gspdc. M. Vrus, učiteljica v Mirni Peči, v Kostanjevico. — Potrjeni učit. pripravniki: g. Alojzi Eberle je šel na podučiteljevo mesto v Gutenstein na Koroško, g. Gustav Križman ravno tako na Zidani Most na Štajerskem in g. J. Rupnik k Sv. Duhu v Gor. Radgonski okraj.

Razpis učiteljske službe

na čveterorazredni ljudski šoli v Šmariji pri Jelšovci s plačo III. razreda.

Prošnje naj se do 15. decembra t. l. pošiljajo krajnemu šolskemu svétu v Šmarijo.

C. k. okrajni šolski svét v Šmariji,

v dan 18. novembra 1884. l.

Listnica uredništva. Prijateljem voščilcem: Lepa hvala! Tudi jaz Vam takó! Gg. dopisovalcem: Hvala! pride vse na vrsto. G. I. v I.: Vprašate nas, zakaj o tem molčimo: Govorili bodemo, kadar in kjer bo treba.

Rudolf Milic-eva tiskarna

v Ljubljani

priporoča se slavnemu p. n. občinstvu

v izvrševanje vsakovrstnih v tiskarsko stroko spadajočih naročil ter zagotavlja, da je bode vsigdar skrb, p. n. naročiteljem brzo, ceno in dobro postreči.

Dalje priporoča svojo

veliko zalogo različnih tiskovin

za župnije, ljudske šole in šolske oblasti, za c. k. beležniške urade in c. k. loterije. Zaloga vsakovrstnih obrazcev za tožbe, pooblastila, pobotnice itd.

V zalogi ima tudi v nemškem jeziku natisnjena
doučna pisma rokodelcem (Lehrbriefe), jedilne liste,
knjige za vpisovanje in liste za oglašanje tujcev,
barometer - skale, nadpise (Ladenschilder) za trgovce,
vožne liste za deželo (Landfrachtbriefe), in drugih tiskovin.

Vizitnice

na lepem in trdnem papirji, v različnih velikostih in elegantni obliki, fino izvršene, natiskujejo se po najnižjih cenah.

Zavitki za občinske in farne urade

v različnih velikostih z natisnjeno adresno in **zavitki za trgovce** z natisnjeno firmo izvršujejo se cenó in točno; istotako prevzemajo se naročila na vsakovrstne **pečatnice** (Siegelmarken) v različnih barvah, **pokrove za pismenske snopiče** (Fascikeldeckel) in **zavitke pismenic**.

Dalje prevzema navedena tiskarna vsakovrstna

knjigovezarska dela,

preskrbuje ceno, trdno in elegantno vezanje **glavnih knjig** in **drugih zapisnikov** ter se tudi v to svrhu priporoča za naročila slavnemu p. n. občinstvu in slavnim občinskim in drugim uradom.

Naročila na različne **pečatnike** za pečatni vosek ali oblate ter **črnilo** (Schwärze) se točno in cenó izvršujejo.